

Bár a kilencvenes években a kormányzat hátráltatta a büntetőeljárásokat, Néstor Kirchner elnöksége (2003–2007) alatt újraindították a pereket, és egyes ítéletek már a népi vádját is elismerték.¹⁸ Az igazságszolgáltatási folyamatban a civil társadalom is meghatározó szerepet játszott, például amikor Mauricio Macri elnök (2015–2019) átalakította a legfelsőbb bíróságot és csökkenteni próbálta egyes emberiség ellen elkövetett bűnökért elítéltek büntetését, az emberi jogi szervezetek által szervezett hatalmas tüntetések képesek voltak akkora nyomást gyakorolni a kongresszusra, hogy módosították a rendeletet a tiltakozók követeléseinek megfelelően.¹⁹

CARLOS ALONSO
Carne de primera No 2, 1977 (Magántulajdon. Forrás: <http://socompa.info/cultural/carlos-alonso-retratasta-de-la-violencia-estatal/attachment/carlos-alonso-ph-paone0/>)

Az igazságszolgáltatás és a demokrácia újjáépítésének szerves részét képezik azok az emlékhelyek és múzeumok, amelyeket az egykori fogvatartási központok helyén hoztak létre az emberi jogi szervezetek. Ezek zászlóshajója a Buenos Aires-i ESMA Múzeum és Emlékhely,²⁰ amely az egykori haditengerészeti főiskola területén kialakított, leg hírhedtebb titkos fogvatartási központ épületeiben működik. Bár a múzeumot és emlékhelyet egyesítő koncepció első ránézésre hasonlít a Terror Háza Múzeumhoz, a két intézmény múlthoz való viszonya meglehetősen eltérő. Míg a Terror Háza a nyilasok és az ÁVO/ÁVH egykori épületét egyfajta színházi díszletként használja a drámai hatást keltő, zenével és multimédiás eszközökkel elsősorban az érzelmekre ható kiállításához, az ESMA létrehozói az épületre mint veszthelyre és emlékhelyre tekintenek, és az áldozatokkal, illetve hozzátartozókkal szoros együttműködésben hozták létre az intézményt.²¹ Az igazgató, Alejandra Naftal azt is kiemeli, hogy a terek kialakításában fontos szempont azok bizonyítékként való értékelése az elkövetők elleni, máig folyó perekben,²² ezért a magyarázószövegeken kívül szinte semmi más nem található az ESMA központi épületében – egyetlen kiállítótérrel eltekintve, amely a diktatúra különböző aspektusait feldolgozó időszaki bemutatóknak ad helyet. A műtfeldolgozási folyamatban és az emlékhelyek kialakításában a képzőművészet is fontos szerepet játszik. A Haroldo Conti kulturális központ például – az ESMA szomszédságában – folyamatosan megújuló kortárs

18 EMILIO CRENZEL: „The Crimes of the Last Dictatorship in Argentina and its Qualification as Genocide: A Historicization.” *Global Society* 2019 vol. 33 (3), 365–381.

19 EMILIO CRENZEL: „Four Cases under Examination: Human Rights and Justice in Argentina under the Macri Administration.” *Modern Languages Open* 2020 vol. 1 (26), 1–13.

20 Museo Sitio de Memoria ESMA: <http://www.museositoiesma.gob.ar/en/>

21 GRUIA BADESCU: „Entangled Islands of Memory: Actors and Circulations of Site Memorialisation Practice Between the Latin American Southern Cone and Central and Eastern Europe.” *Global Society* 2019 vol. 33 (3), 382–399.; AMY SODARO: *Exhibiting Atrocity: Memorial Museums and the Politics of Past Violence*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 2018

22 BADESCU (2019) Op. Cit.

művészeti tárlatokkal reflektál a diktatúra emlékezetére, és saját gyűjteménnyel is rendelkezik a témában.²³ A másik kiemelkedő jelentőségű emlékhely, az Állami Terror Áldozatainak Emlékhelye és Emlékparkja,²⁴ az áldozatok emlékműve mellett egy történeti és képzőművészeti bemutatók számára épült kiállítótérrel is rendelkezik, az emlékparkban olyan neves művészek szobrai állnak, mint például CLAUDIA FONTES, DENNIS OPPENHEIM ÉS WILLIAM TUCKER. Az emlékezeti diskurzusban a klasszikus művészeti intézmények is aktívan részt vállalnak, ahogyan a Buenos Aires-i Szépművészeti Múzeum Carlos Alonso életművét feldolgozó kiállítása is mutatja. A „Festészet és emlékezet” című tárlat központi darabja az 1976-ban ugyanitt bemutatni tervezett – s végül most az intézmény által meg is vásárolt – *Manos anónimas* (Anonim kezek, 1976–2019) című installáció rekonstrukciója volt. Alonso életpályája így a diktatúra történetének és emlékezetének kontextusába ágyazva értelmezhető, és rávilágít arra, hogyan reprezentálhatók a személyes és a társadalom egészét érintő traumatikus események a képzőművészet eszköztárával. A „nunca más paradigma,” azaz az emlékezés jelentőségének intenzív és széleskörű képviselő emlékhelyek (emlékművek, múzeumok, kiállítások, műalkotások stb.) létrehozásával és a civil társadalom aktív szerepvállalásával, Argentína esetében – részben – bizonyította hatékonyságát, hiszen az átmeneti igazságszolgáltatás (transitional justice) területén kiemelkedő eredményeket ért el az elkövetők elszámoltatásának és az áldozatok kompenzálásának tekintetében. Az azonban kérdés marad, hogy ez a tendencia vajon erősíti-e a társadalmi kohéziót, képes-e minden, különböző módon és mértékben érintett személyt megfelelően képviselni, illetve hozzájárul-e a legfőbb célkitűzéshez, azaz minden hasonló atrocitás elkerüléséhez a jövőben.²⁵

A szerző a SPEME – *Questioning Traumatic Heritage: Spaces of Memory in Europe, Argentina, Colombia* projekt keretein belül járt tanulmányúton Argentínában.

23 Centro Cultural de la Memoria Haroldo Conti: <http://conti.derhuman.jus.gov.ar/index.php>

24 Parque de la Memoria – Monumento a las Víctimas del Terrorismo del Estado: <https://parquedelamemoria.org.ar/en/empty/>

25 Ld. LEA DAVID: „The Emergence of the ‘Dealing With the Past’ Agenda: Sociological Thoughts on its Negative Impact on the Ground.” *Modern Languages Open* 2020 (1): 19, 1–14.; LEA DAVID: *The Past Can’t Heal Us*. Cambridge University Press, 2020

VÉKONY DÉLIA

Két lépést hátrálni...

Enzsöly Kinga: Generációváltás?

Liget Galéria, Budapest
2021. április 16 – május 14.¹

„A bolygó legfontosabb élőlényei a méhek” – nyilatkozta az Earthwatch Institute² természetvédelmi szervezet. Érdekes, hogy egy tudományos társaság ilyen radikális kijelentést tesz bármely élőlény érdekében. Érdekes, és nyilván nem ok nélküli, hiszen a csökkenő öko-diverzitás egyik olyan áldozatai a méhek, amiknek az eltűnése az ember életét és legfontosabb tápanyag forrását – azaz nagyjából minden növényt, aminek természetéhez és fennmaradásához beporzás kell – veszélyezteti.

Kis aranyos, dolgos, zümmögő és szőrös barátaink tehát messze nem csak azok a cuki jószágok, akik mézet termelnek: az emberiség élelmiszer ellátmányáért felelősek. A Föld mezőgazdaságának 70%-a – a beporzás miatt – kizárólag a méhektől függ, így rohamos pusztulásuk a globális élelmiszertermelést veszélyezteti. Ennek ellenére a méhek sorsa keveseket indít meg. Kínában például – miután észrevették, hogy a növényvédő szerek használata kipusztította a méheket – eleinte embereket alkalmaztak, akik kis ecsetekkel porozták be a virágokat. Majd őket is lecserélték speciális beporzó-drónokra: a gazdák nagy meglepetésére most ezek végzik a

1 <http://www.ligetgaleria.c3.hu/> (utolsó belépés a szövegben hivatkozott webhelyekre: 2021. július 5.)
2 <https://earthwatch.org/>

ENZSÖLY KINGA
Generációváltás?, 2018, 24 × 32 cm, tus, akvarell, papír

munkát. Emberekkel dolgoztatni olcsóbb, mint méheket hozatni, de a gépek még több pénzt takarítanak meg.

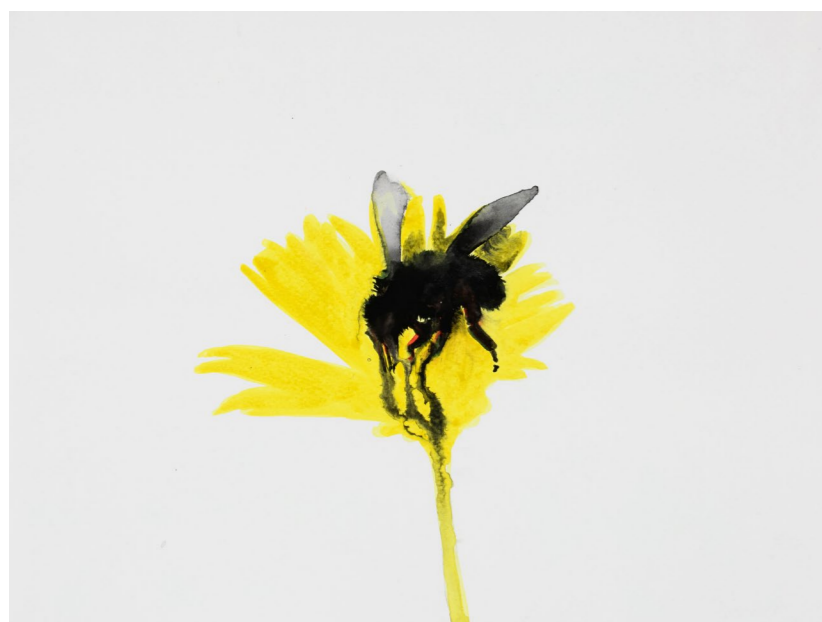
Mondhatnánk tehát azt is, hogy akkor gond egy szál se: ember is, gép is van elég, a méhek igazán nélkülözhetőek. A poszméhek 90%-a egyébként már amúgy is kihalt, még sincs senkinek gondja-baja tőle. Hihetnénk azt is, hogy a faji diverzitás csökkenése akár egy evolúciós folyamat része is lehet, és aki nem éli túl az embert, az „így járt”, elbukik. Ez a hozzáállás azonban nem túl „gyümölcsöző”. A probléma ott kezdődik, hogy a természet egy elképesztő szövevényes hálózat: ha az egyik elemét kiiktatjuk, a hiány következő lépéséig csak nagyon kis százaléka tudatosul az emberekben. Például eldöntjük, hogy rovarölővel kullancs-mentesítjük a kerti gyepet, azért, hogy a kutyáink és kisgyerekeink ne legyenek tele élősködővel. Azonban – bár kétségtelenül nagyszerű egy kullancs-mentes gyepen hemperegni – a mérgezett kullancsokat és egyéb kis rovarokat megeszik a rigók, cinkék és más kismadarak, tehát az irtással elpusztítjuk a kertünk énekes madarait is. Emiatt persze még több kullancs és kártevő jelenik meg, a történet végén pedig vegyszerben, kullancsokban és kullancstetemekben áztatjuk gyermekeinket és kisállatainkat.

Mára már egyértelmű, hogy az a hozzáállás a természethez – és az élethez általában –, amit az elmúlt 300 évben művelünk a bolygón, kimerítette az erőforrásainkat. Rá kell ébrednünk arra, hogy az a logika, amivel az élethez álltunk, nem az élet ritmusa szerint való, és elég csak egy ponton belenyúlni ebbe a bonyolult szisztémába: az egész rendszer változik. Vajon képesek vagyunk ezt tiszteletben és szem előtt tartani, és nem csak pillanatnyi önös érdekeink szerint döntéseket hozni? Képesek vagyunk-e erre mi most, vagy egy új generációnak kell felnőnie ennek a világhoz való új hozzáállásnak a megvalósításához? A cím a kérdőjellel – *Generációváltás?* – talán erre vonatkozik. A mai fiatalokban ott van a remény, a bizonyosság azonban korántsem stabil. Vajon már nem túl késő? Nekik sikerül-e? Vagy csak a szüleik régi köreit futják újra és újra, koptatják tovább? A kérdésekre adott válaszok hatása és súlya hatalmas: a jelenlegi ökológiai helyzet szerint sok ember élete és halála a tét.

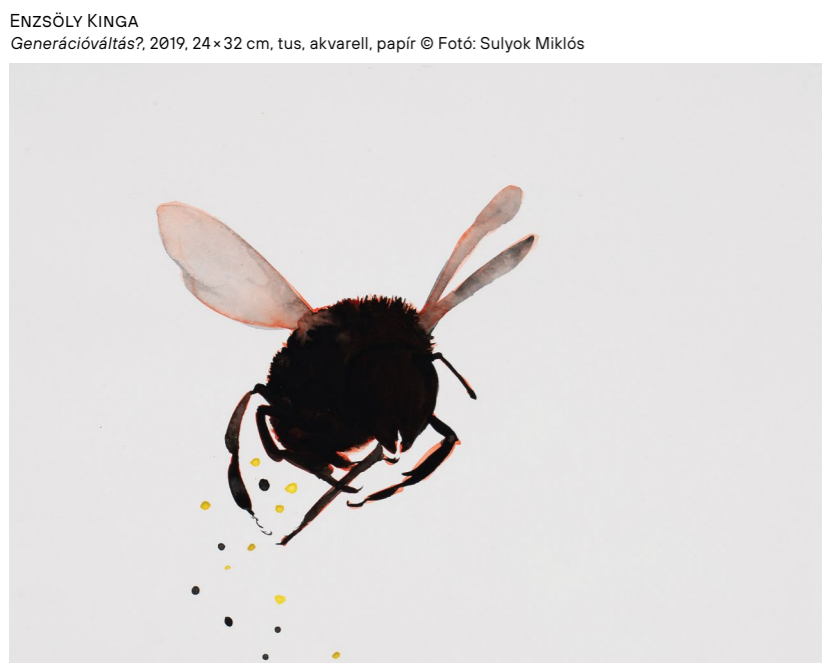
ENZSÖLY KINGA érzékeny művészeti kifejezőeszközökkel közelít a témához: tussal és akvarellal készített leheletfinom festményein nincs háttér és horizont, a méhek

ENZSÖLY KINGA
Generációváltás?, 2019, 24×32 cm, tus, akvarell, papír © Fotó: Sulyok Miklós

ENZSÖLY KINGA
Generációváltás?, 2019, 24×32 cm, tus, akvarell, papír © Fotó: Sulyok Miklós

ENZSÖLY KINGA
Generációváltás?, 2019, 24×32 cm, tus, akvarell, papír © Fotó: Sulyok Miklós

a virágokkal együtt *szimbólum-szerűen* jelennek meg, téren és időn túl és azon kívül. A technika esetlegesnek tűnik, de pont ez a könnyedség teszi légiessé, álomszerűvé a kompozíciókat.

Ambivalens képet kapunk a méhekről, de méhek egyébként is ellentmondásosan néznek ki. Tudjuk róluk, hogy hasznosak, hogy a legfontosabb állatok a világon, nem agresszívek, csak akkor szúrnak, ha veszélybe kerülnek és belehalnak abba, ha kiszakad a fullánkjuk – igazából egyedül elég védtelenek. Kicsik, puhák, szőrösek, az ember számára kedves lények, ugyanakkor mégiscsak rovarok: a darazsaktól például – amik egyébként jogtalanul egy teljesen ellentétes státusszal bírnak az antropomorfizált természetben – annyira nem különböznek. Ja, és fura „arcuk” is van: nagy összetett szemük és szájszervük egy cseppet sem hasonlít ahhoz, ami az embernek kedves lenne. A szőr menti meg az imázst. Érdekes módon Enzsöly szem nélkül tünteti fel a méheket, és az állatok emiatt valahogy még jobban belefeledkeznek teendőikbe. A fura, szem nélküli méhek nincsenek idealizálva, nincsenek megfosztva *rovarságuktól*, viszont az erőteljes színek – fekete, sárga, kék és piros, s azon belül is a piros és a fekete dominanciája –, mintegy felkiáltó jelként hívja fel a figyelmet a puha jószágokra, amelyek párosával, egyedül vagy csapatban lakmároznak különböző stílizált pitypangokon.

Van három kép, sárga virágokkal, amelyekből Enzsöly elhagyja ezt a felkiáltójelet, és a képekben egy olyan szentséges csönd jelenik meg, ami a holland festészet, vagy a kora reneszánsz bizonyos darabjaira jellemző. Ebben a három műben megszakad a pillanat: isteni ragyogás árad szét a mezőn, eltűnik az egyébként olyan nehezen kihagyható szemlélő, és csak a virágba teljesen belefeledkező, sárga-fekete méhecske marad. Annyira átlényegül, hogy ő maga is aranysárgává válik, maga lesz a fény, a pillanat pedig olyan, mintha csak véletlenül csíptük volna el. Ez az a perc, amikor nem akartunk semmit, csak *megtörtént* velünk: a nem-irányított, nem-megrendezett világ érkezett el hozzánk két gondolat között. Milyen lenne tehát az a hozzáállás a világhoz, ami képes a természet egész rendjét figyelembe venni? Több válasz létezik, az egyik az (emberi) létezésnek olyan síkjain keresendő, amiket nem a racionális gondolkodás határoz meg. Hiszen az – s ezt, minél előbbre tart a tudomány, annál inkább látjuk – dualisztikus, empirikus szemléletmódjával csak

egy roppant szűk szegmensét fedi le a világunknak. Az emberi civilizáció, a modernista társadalom a „cogito ergo sum” – „gondolkodom, tehát vagyok” – alapigazsága köré épített értékrendszere radikálisan megkérdőjeleződik. Mi van azzal, aki nem „gondolkodik”? Az talán nem is létezik? Vagy csak kevésbé létezik, mint az, aki gondolkodik? Az elmúlt 300 év gyarmatosítással „megalapozott” modern világa „csodás” választokat adott erre a kérdésre: olyan nyíltan kirekesztő, rasszista és szexista reakciók születtek, mint hogy a színes bőrű emberek, a nők, a fogyatékkal bírók, és más élőlények alsóbbrendűek, hiszen az agyi kapacitásuk, tehát gondolkodásra való készségük lényegesen kisebb a fehér férfiakénál. Éppen ezért létezésük is másodrendű, az állatoké, növényeké pedig végképp sokadrangú. Hogyha innen nézzük a természethez, környezetünkhöz való hozzáállásunkat, egyből érthető, hogy honnan táplálkozik az a viselkedés, amelynek eredményeként „gondolkodás nélkül” magunk alá rendelünk minden élőlényt. Ugyan felfoghatnánk, hogy más fajok fennmaradása a mi érdekünk is, de mivel az emberi fajt sem tudjuk a maga *komplexitásában* szemlélni, önös, pillanatnyi érdekeinket szem előtt tartva cselekszünk. Képes lesz-e az új generáció váltani, és ha igen, milyen irányú lesz a változás? A faji diverzitást a figyelem központjába állítva számos elmélet létezik, s több közülük egészen radikális. A *Voluntary Human Extinction Movement* (Önkéntes Emberi Kihalási Mozgalom),³ amely például azt harsogja, hogy a bolygó megmentése érdekében az emberiségnek ki kell pusztítania önmagát, illetve azok, akik az emberi fajt csak egy vírusnak látják, ami felfalja a bolygót, azonban nem hoznak megoldást arra a fenyegető ökológiai katasztrófára, ami közelegni látszik. Kicsi az esélye annak is, hogy az emberiség a közeljövőben egy olyan világnézetet adoptáljon, amelyben saját fajtát egyenrangúnak látja például a darazsakkal, méheccel, vagy valamely más gerinccsel. De azoknak is leáldozott az ideje, aki úgy gondolják, hogy nem gond, ha kipusztulnak a méhek, a lényeg, hogy termeljünk, a beporzást pedig majd elvégzik az emberek vagy a robotok – a Föld ledobja magáról ezt a hozzáállást. Tudnunk kell-e, hogy mit akar a természet? Nem elég-e egyszerűen csak két lépést hátrálni, és figyelni, hogy mi történik, ha nem akarjuk se szétrombolni, se megmenteni. Mi

3 <http://www.vhemt.org/>

ENZSÖLY KINGA
Generációváltás?, 2021, 24×32 cm, tus, akvarell, papír © Fotó: Biró Dávid

történik akkor, ha egyszerűen békén hagyjuk a természetet, és teret adunk az élőlényeknek, hogy éljék a – valamennyire az emberek által is óhatatlanul befolyásolt – életüket? A gyakorlatban megvalósítható egy olyan életvitel a Földön, ahol a sokkal kevésbé direkt módon avatkozunk bele a természet folyamataiba. Ehhez azonban vissza kell húzódnunk, ahogy sárga virágos méhes képein Enzsöly Kinga is mint néző teljesen háttérbe vonul: csak a méhecske van, szent létezésében és tevékenyen átlényegülve a virággal. Kis lépés, de fontos példa: annak, aki nem akar annyira, nem valamit, hanem bármit, talán szintén fel fog fényleni az a virág, és ezzel egy új tisztelet ébred benne az iránt, ami van, és amivel ő maga is egységben él.

ENZSÖLY KINGA
Generációváltás?, 2021, 24×32 cm, tus, akvarell, papír © Fotó: Biró Dávid

